

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Аксьонова Н. В. Василь Олексійович Бабенко як етнограф // Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25 – 26 жовтня 2003 р. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 106 – 107.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

ЕТНОГРАФІЯ Й ФОЛЬКЛОР

Аксьонова Н. В.

Василь Олексійович Бабенко як етнограф

*Присвячується пам'яті
Наталії Кишиченко (Чернігової)*

Наукова спадщина Василя Олексійовича Бабенка, незважаючи на свою сторічну історію, і зараз привертає увагу багатьох дослідників старожитностей. Вона високо оцінена і старанно вивчалася у розрізі його археологічних досліджень [9]. Окрема розвідка була присвячена В. О. Бабенку як першовідкривачеві та багаторічному досліднику археологічних пам'яток біля селища Верхній Салтів. Він не тільки ввів у науковий обіг перші знахідки аланського могильника, а й старанно вивчав історію археологічного комплексу впродовж багатьох століть [20].

Багатогранність наукових досліджень Василя Олексійовича відмічалася В. І. Кадєєвим, проводилася узагальнююча оцінка його етнографічних досліджень [8]. Не зважаючи на те, що В. О. Бабенко зробив значний внесок у справу розвитку української етнології, його надбання в цій царині майже не відоме не тільки широкому загалу, а й більшості науковцям-етнологам. Найновітніша спроба внести ім'я В. О. Бабенка до чільного списку українських етнографів виглядає надто стислою і не повною щодо його етнографічних праць [13, с.11]. Маємо лише визнання заслуг В. О. Бабенка як етнографа Д. К. Зеленіним, який високо оцінив його етнографічну роботу в Катеринославі [7, с.18]. Більшість з дослідників приділяє увагу цьому періоду діяльності Василя Олексійовича [14, с.52; 15, с.9-10]. Такий стан речей потребує подальшої роботи з поглибленого вивчення етнографічної спадщини цього унікального дослідника.

Судячи з власних підписів В. О. Бабенка, він вважав себе насамперед етнографом, а не археологом, за якого він став загальновідомим [6, с.4; 11, с.3]. Цікавість до краєзнавчих досліджень у народного вчителя спровокувала діяльність Харківського попереднього комітету з устрою XII Археологічного з'їзду. Наприкінці 1900 року В. О. Бабенко надсилав перший лист у Попередній комітет, в якому дає замальовку села Верхній Салтів з описом місцевості, помешкання та одягу населення, знарядь ремесел. До листа додавалися етнографічні предмети [17, арк. 65-67]. Уже на дев'ятому засіданні комітету було повідомлено про те, що найбільша колекція етнографічних предметів надійшла від народного учителя Вовчанського повіту В. О. Бабенка [16, с.142].

Надалі Василь Олексійович веде листування з головою Попереднього комітету Є. К. Рєдіним [17, арк.6]. Він не тільки проводить екскурсію для збору предметів до виставки, а й робить повторний етнографічний нарис села Верхній Салтів Вовчанського повіту, докладно за такими розділами: норони та побут, одяг та їжа, звичаї та обряди, знахарство, помешкання, вечорниці, сватання, весілля, похорони, календар. Особлива увага в розвідці була приділена ментальності росіян і українців, які мешкали на території Вовчанського повіту, а також вживанню іншомовних слів у повсякденному спілкуванні народів [19, 11 арк.]. На засіданнях Попереднього комітету народний учитель неодноразово повідомляє про підготовку етнографічної виставки. Саме йому та О. П. Радаковій доручається відповідальна експозиційна робота, яку потрібно було провести за описами, зробленими екскурсантами в різних повітах. Пізніше В. О. Бабенко, під керівництвом М. Ф. Сумцова та Д. І. Багалія, був змушений закінчувати створення етнографічної виставки до з'їзду самостійно [18].

Попередня робота, що була зроблена зі складання лише етнографічної виставки, колосальна: впорядкована за тематикою збірка етнографічних матеріалів, виготовлені манекени та стенди, на яких розміщалися предмети матеріальної культури майже всієї Слобожанщини, а також фотографії, які відображали побут і життя народу. Фото (загалом їх понад 700), які супроводжували відповідні розділи етнографічної виставки, після з'їзду прикрасили фонди університетського музею, а згодом Музею ім. Г. С. Сковороди. Етнографічна колекція, дбайливо підібрана В. О. Бабенком до виставки, майже повністю втрачена під час Великої Вітчизняної війни, сьогодні про її унікальність можуть свідчити лише фотографії, зроблені до з'їзду [1].

Роботу зі створення окремих відділів цієї виставки Бабенко проводить самотужки. Наприклад, зафіксовано його авторство зі створення таких розділів: ритуальний відділ, народна медицина, риболовні знаряддя, ковальство, чинбарство та інші ремесла. На виставці до Археологічного з'їзду посеред різних етнографічних матеріалів з'являється збірка лікарських рослин Харківської губернії, з докладним описом застосування трав у народній медицині. Весь цей коментар був складений Василем Олексійовичем за власними записами, ним же і зібрані відповідні рослини [10].

Він звертає особливу увагу на вивчення різних занепадаючих ремесел. Особливо його приваблює технологічні процеси виготовлення ремісничих предметів. Він розшукує, мабуть, останню, коцарку в місті Харкові. Просить її демонструвати цей вид ремесла під час проведення з'їзду, про що доповідає на засіданнях Попереднього комітету [16, с.445].

На самому з'їзді О. В. Бабенко робить повідомлення про коцарство: описує коцарський верстат, зазначає призначення його частин, фіксує місцеві назви готових виробів [4, с.371-372]. Подальшим результатом цієї збирацької роботи стає стаття «Коцарство в Харьковской губернии», яка є найдокладнішим дослідженням в українській етнографічній літературі з історії цього промислу та причин його занепаду, містить цінні відомості щодо способів фарбування вовни та термінів технологічного процесу виготовлення коців [5].

Значення XII Археологічного з'їзду в цілому не можливо оцінити тільки як діяльність окремих осіб, адже він увібрав наміри та дії багатьох дослідників.

Так, лише в галузі вивчення народу ним було запропоновано створювати окремі етнографічні з'їзди з відповідними програмами [12, с. 10].

Харківський форум дав поштовх до вивчення українських губерній колишньої Російської імперії, його естафету перехопив Катеринослав, в якому Бабенко стає головною рушійною силою в галузі створення етнографічної виставки, після отримання досвіду такої роботи на з'їзді у Харкові. Його запрошують як вже відомого етнографа з метою формування етнографічної колекції, до якої увійшло понад 800 експонатів, зібраних безпосередньо Василем Бабенком [14, с. 52-53].

Два роки до XIII Археологічного з'їзду В. О. Бабенко проводить етнографічні розвідки по всій Катеринославщині [3]. Результатом цих етнографічних екскурсій став, створений за замовленням Катеринославського губернського земства, «Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края» [5]. У цьому дослідженні приділена увага кожному з народів, які населяли край — не тільки росіянам і українцям, а й німцям, грекам, болгарам, волохам. Вражає докладність опису матеріальної культури народів: вигляд будівель, їх різновиди, планування поселень і дворів, типи млинів.

Ця праця не тільки повно відображає етнографічні особливості багатонаціональної Катеринославщини, освітлює господарчу діяльність, ремесла і промисли. Тільки за об'ємом ілюстрацій її слід вважати перлиною етнографічного надбання України: чисельні креслення, малюнки та 75 фотографій були виконані В. О. Бабенком самотужки, а головне — стали невід'ємною частиною опублікованих матеріалів. За всіма ознаками ця узагальнююча праця до сьогодні залишається унікальною і не перевершеною щодо опису різних сторін життя народів Наддніпрянщини.

У Катеринославі В. О. Бабенко разом зі своєю дружиною провів роботу зі створення етнографічної виставки до XIII Археологічного з'їзду. Користуючись власними етнографічними спостереженнями, він компонує представлені матеріали за 15-ма розділами, кожний з яких супроводжується не тільки предметами матеріальної культури, замальовками, а й низкою макетів, які Василь Олексійович робить самотужки. Особливо детально були зібрані свідоцтва щодо ремесел і промислів краю, описування яких, за словами самого В. О. Бабенка, характеризує «простое домашнее производство, как результат самобытного развития народной техники, в этнографическом отношении исполнено глубокого научного интереса» [11, с. 1].

На жаль, після такої плідної роботи Василя Олексійовича почала більше приваблювати археологія, що було зумовлене відсутністю замовлень на етнографічні дослідження з відповідним фінансуванням, а звідси можливості збору та публікування опрацьованого матеріалу.

Подальша робота дослідника тісно пов'язана виключно з Вовчанським повітом, в якому В. О. Бабенко прожив майже усе своє життя. Саме тут він проводить археологічні дослідження Верхнесалтівського археологічного комплексу. Пристрасть до збирацької роботи підштовхнула Бабенка до подальшої праці на чолі Вовчанського культурно-історичного окружного музею, який було відкрито за його ініціативи 1923 року [14, с. 113]. Основу експозиції музею становила археологічна колекція, але розділ етнографії був широко репрезентований різними предметами, зібраними дослідником на терені Вовчанщини [2]. Для натхненного дослідника-краєзнавця етнографія була невід'ємною частиною історії, яку бажав вивчати і популяризував Василь Олексійович Бабенко.

1. Альбом виставки XII Археологического съезда в г. Харькове. — М., 1903.
2. Бабенко В. Вовчанський культурно-історичний окружний музей // Український музей. — К., 1927. — Ч. 1.
3. Бабенко В. А. Из этнографических наблюдений в Екатеринославской губернии // СХИФО. — 1905. — Т. 16.
4. Бабенко В. А. Коцарство в Харьковской губернии // Вестник ХИФО. — 1913. — Вып. 4.
5. Бабенко В. А. Коцарство в Харьковской губернии // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове. — Москва, 1905. — Т. 3.
6. Бабенко В. А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. — Екатеринослав, 1905.
7. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. — М., 1991.
8. Кадеев В. И. Украинский археолог, краевед и этнограф В. А. Бабенко (к 120-летию со дня рождения) // Древности. — Харьков, 1996.
9. Кадеев В. И. Український краєзнавець і археолог В. О. Бабенко // УІЖ. — 1967. — №12.
10. Каталог виставки XII Археологического съезда (в Харькове). Этнографический отдел. — Харьков, 1902.
11. Каталог этнографической выставки XIII Археологического съезда в Екатеринославе. — Екатеринослав, 1905.
12. Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник. — 1925. — Кн. 1.
13. Матеріали до бібліографії етнологів та народознавців України. — К.; Запоріжжя, 2001.
14. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. — К., 1989.
15. Смолій Ю. О. Етнографічна діяльність В. О. Бабенка на Катеринославщині // Етнографічні дослідження Південної України. Зб. наук. праць Всеукр. ювіл. конференції, присвяченої дню народження Я. Новицького 6-8 жовтня 1992 р. — Запоріжжя, 1992.
16. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда. — Харьков, 1902. — Т. 1.